



## **11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi**

*Nil ÖZKAN\**

*Sadık KARTAL\*\**

### **Öz**

Bu araştırmanın amacı ortaöğretim kademesinde okutulan 11. sınıf Tarih ders kitabının ülkeye yönelik iç ve dış tehditlerle ilgili ifadelerin eğitimin siyasal işlevi açısından incelenmesidir. Araştırmaya konu olan kitap MEB tarafından hala okutulmakta olup Eğitim Bilişim Ağından (EBA) edinilebilmektedir. Mevcut çalışmada veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Verilerin analizi sonucunda elde edilen kod, kategori ve temalardan bir tablo oluşturularak tekrar edilme sıklığına göre kategoriler “Siyasi etkenler”, “Ekonomik etkenler”, “Askeri etkenler” ve “Sosyal-kültürel etkenler” olmak üzere sıralanmıştır. Siyasi etkenler adlı kategoride iç ve dış tehdit olarak genelde yabancı ülkelerin Osmanlı devletine karşı yürütmüş olduğu olumsuz uygulamalara ve devletin varlığının tehdit edildiği unsurlara yer verilmiştir. Ekonomik etkenler kategorisinde Osmanlı devletinin ekonomisini etkileyen dış dünyada yaşanan gelişmeler ve iç ekonomide ortaya çıkan bunalımlar, isyanlar ve süreci zorlaştıran faktörlere değinilmiştir. Askeri etkenler kategorisinde, diğer ülkelerde askeri alanda ortaya çıkan yenilikler ve değişikliklere, Osmanlı devleti içerisinde bulunan askeri yapıdaki bozulmalar, istikrarsızlıklar ve çatışmalara değinilmiştir. Sosyal kültürel etkenler kategorisinde Avrupa’da ortaya çıkan Rönesans-Reform ile ilgili gelişmeler ve Anadolu’da yaşanan sosyal, toplumsal ve etnik kargaşalar belirtilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda, eğitimin siyasal işlevinin daha çok “biz” ve “diğerleri” yönünde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Eğitimin siyasal işlevi, tarih ders kitabı, iç ve dış tehdit

### **Examination of Internal and External Threats to the Country in the 11th Grade History Textbook in Terms of the Political Function of Education**

#### **Abstract**

The aim of this research is to analyse the statements about internal and external threats to the country in the 11th grade History textbook taught at the secondary education level in terms of the political function of education. The book subject to the research is still being taught by the Ministry of National Education and can be obtained from the Education Information Network (EBA). In the current study, the data were collected through document analysis and analysed by content analysis method. A table was created from the codes, categories and themes obtained as a result of the analysis of the data and the categories were listed as ‘Political factors’, ‘Economic factors’, ‘Military factors’ and ‘Social-cultural factors’ according to the frequency of repetition. In the category named ‘political factors’, the negative practices of foreign countries against the Ottoman state and the elements that threatened the existence of the state were included as internal and external

\* Doktora Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Burdur, drnilozkan@gmail.com, ORCID: orcid.org/ 0000-0001-6237-5359

\*\* Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Burdur, skartal@mehmetakif.edu.tr, ORCID: orcid.org/ 0000-0001-6049-5656

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

threats. In the category of economic factors, the developments in the foreign world affecting the economy of the Ottoman state and the depressions, rebellions and factors that made the process difficult in the domestic economy were mentioned. In the category of military factors, innovations and changes in the military field in other countries, deterioration in the military structure, instabilities and conflicts within the Ottoman Empire were mentioned. In the category of social and cultural factors, the Renaissance-Reformation developments in Europe and the social, communal and ethnic turmoil in Anatolia were mentioned. In line with this information, it is understood that the political function of education is mostly used in the direction of 'us' and 'others'.

**Keywords:** Political function of education, history textbook, internal and external threat

### Giriş

Eğitim, bireylerin davranışlarında çeşitli yaşantılar yoluyla istendik davranış ortaya çıkarma süreci olarak tanımlanmaktadır (Şişman, 2011). Aynı zamanda insanlığın varoluş mücadelesine paralel olarak sürekli değişime ve dönüşüme uğrayan bir süreçtir (Brighouse, 2006). Eğitim aracılığıyla bireylerin sosyalleşerek kültürel hayata hazırlanması sağlanmaktadır. Eğitim, sosyokültürel değerlerin ileriki nesillere aktarımıyla birlikte küresel teknoloji ve gelişmeler doğrultusunda yeni bilgi ve değer de üretmektedir (Gutek, 2019). Genel itibarıyla eğitimin bireysel, toplumsal, ekonomik ve siyasal olmak üzere dört işlevi bulunmaktadır (Ünsal & Kökdaş, 2020).

Eğitimin bireysel işlevi Taşkın'a göre (2014), kişilere karakter kazandırılması, demokrasi farkındalığının oluşturulması, yaşam ile toplum arasında entegrasyonunun sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra bireylerin kendi yetenekleri doğrultusunda bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi, kendi öz farkındalıklarının oluşturulması, her alanda kendi ilgi, istek ve kabiliyetlerine yönelik bilgi edinmelerine imkân sağlanmasıdır. Eğitimin toplumsal işlevi, bireylerin biyolojik özellikleri haricinde kişiyi yaşamı boyunca içinde bulunduğu toplumun gelenek-görenekleri, değerleri, norm, kural ve davranış kalıplarına göre toplumla bütünleştirme sürecidir (Özkan, 2011). Aynı zamanda Kartal (2018) eğitimin toplumsal işlevi aracılığıyla kişilere mesleki deneyim kazandırılarak ülkelerin iktisadi kalkınmasına katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Ottaway (2013) ise toplumlararası kültür aktarımını, kişilerin toplumsallaştırılması ve toplumsal kültürü zenginleştirecek kişiler yetiştirilmesini eğitimin toplumsal işlevi olduğunu belirtmektedir. Ekonomik olarak eğitimin görevi, toplumun gereksinim duyduğu hizmet, tarım ve endüstri gibi alanlarda nitelikli beşerî sermayeyi oluşturmak amaçlı bireylere gerekli bilgi ve birikimi aktararak üretici olarak yetiştirmektir. Kalifiye işgücü doğrultusunda en az girdi ile daha çok hizmet ve ürünün üretimi yapılabilmektedir (Stevens & Weale, 2004; Çakmak, 2008).

Devletlerin yönetiminde iktidar konumunda olan dinamikler ve gruplar tarafından yeniden sağlanacak düzenin oluşturulması yönünde bir araç olarak kullanılması eğitimin siyasal işlevi olarak belirtilmektedir (Wringe, 2012). Başka bir deyişle siyasal işlev olarak eğitim, öğrencilerin toplumdaki siyasal düzene uyum sağlamaları kolaylaştırmaktır (Kartal, 2018). Siyasal anlamda eğitimin işlevi, mevcut siyasi sistemin korunması ve siyasal lider yetiştirilmesi olarak iki boyuttan oluştuğu söylenebilir.

İlk boyutta, eğitim aracılığıyla bireylerin siyasal sisteme bağlılıklarını sağlayarak hâkim olan değerleri ve ideolojiyi benimsetme ve kişilerin bu yönde yetiştirilmesini sağladığından söz edilebilir. Diğer yandan ise mevcut siyasal sisteme mesleki örgütlenmeler, gönüllü kuruluşlar ve siyasi partiler aracılığıyla siyasi lider yetiştirilmesine olanak tanınarak eğitimin siyasal işlevinin ikinci boyutunun uygulanmaktadır (Tezcan, 2019). Bu işlevlerle ilgili olarak 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun genel amaçlarla ilgili kısımda bulunan ilk maddelerde Türk milletinin tüm vatandaşlarının mevcut amaçlara uygun yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973). Amaçlara genel olarak bakıldığında devlet eliyle kişilerin toplumda milli birlik beraberlik ve belli bir düzen içerisinde yaşamalarının sağlanması yönünde çerçevesi belirlenmiş bir vatandaşlık imgesi inşa edilmeye çalışılmaktadır.

Devletler varlıklarını sürdürebilmek amacıyla baskı ve ideoloji aracı olmak üzere temelde iki aygıt kullanırlar. Bu aygıtlardan başta eğitim olmak üzere kültürel-siyasi kurumlar ve din devlet tarafından kullanılan ideolojik araçlardır (Althusser, 2019). İdeoloji kavramı, inanç ve hayal anlamında kullanılan “ideo” ve bilim ve akıl anlamında kullanılan “loji” sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir. İdeoloji, toplumsal veya siyasal faaliyet gösteren bir grubun, bir partinin veya bir hükûmetin eylemlerine yön veren ve sıkıya bağlı olduğu fikir ve inançlardan oluşan düşünceler bütünüdür. (DeBray, 2006). Diğer yandan ideoloji, geçmiş ile gelecek arasında kilit rol oynayan geleceğin politikalarını şekillendiren birçok disiplin gibi eğitimin yapılandırılmasında etkili olan bir terimdir (Backer, 2020). İdeoloji eğitimde, devletin mevcut düzenin sürdürülmesi, kurulduğu meşru ilkelerinin ve amaçlarının bireylere benimsetilmesi için kullanılır (Alexander, 2005). Açıkça ifade edilmese de ideolojiler, bir çağrı veya isimlendirme gibi yöntemlerle topluma aktarılır (Gao, 2023).

Siyasi iktidarlar sahip olduğu ideolojilerini bireylere ve topluma kabul ettirmek istemektedirler (Rehmann, 2020). Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla ise siyasal iktidar tarafından iktidar çevresine tabi olan kişi ve kurumlarca hayata geçirilen politikaların doğru ve haklı olduğu ispatlanmaya ve bireylerin kabullenmeleri sağlanmaya çalışılır (Çabas, 2020). Öyle ki oluşturulmak istenen siyasal düzenin sürdürülebilirliği kişiler ve toplum tarafından mevcut siyasal düzenin meşruiyetine olan inançları ve bağlılıklarıyla doğru orantılıdır. İnançsızlık ve kabullenmeme gibi karşıt durumlar ise siyasal sistemde bir risk olarak algılanmaktadır (Kartal, 2018). Toplumsallaşmada kritik rol üstlenen okullar, kişilerin üyesi oldukları toplumun normlarını, değerlerini ve kültürünü edindikleri toplumsal ve sosyokültürel aktarma işleviyle birlikte ideolojinin yeniden yapılandırıldığı bir aygıt olarak görülmektedir (Smith, 2003). Bu nedenle topluma sahip oldukları değerleri benimsetmeye çalışan siyasal iktidarlar bu amaçla okulları ve eğitimi kullanırlar (Hill, 2013).

Okullar aracılığıyla devlet, toplumun sahip olduğu farklı fikir, norm ve değerleri kendi ideoloji doğrultusunda yönlendirme ve değiştirme isteğindedir. Bunun sebebi ise dünyanın her yerinde okulların bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini şekillendiren ve etki gücünün yüksekliğiyle ilgili

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

oldukça fazla imkana sahip olan örgütler olarak görülmesidir. Özellikle günümüzde okulların hâkim statüsü doruk noktasına ulaşmıştır (Wexler, 1982; Hyslop-Margison vd., 2006). Siyasal iktidarlar tarafından okullar genelde politik bir güç olarak görülmüş ve iktidar kesiminin eğitim üzerinde bir kontrolü ve eğitim politikalarıyla teması olmuştur (Curdt-Christiansen & Weninger, 2015). Genelde siyasal iktidarlar, yapılandırmak istedikleri devlet düzeniyle ilgili kural, norm, talimat ve emirlere uyan, “devlet her şeyden üstün” anlayışına sahip, mevcut ideolojiye uygun vatandaş yetiştirmek amacıyla okulları bir aygıt olarak kabul etmektedir (Ekinci, 2013). Eğitim kurumlarında iktidarlar tarafından ders müfredatları, öğretim programları, ders kitapları aracılığıyla geçmişteki ideolojiler kötülenerek en iyi ideolojinin kendi sahip oldukları ideoloji olduğun kişilere aktarılmaya çalışılır. Böylece ideoloji farklılığına yönelik görülen riskler ve ihtimaller ortadan kaldırılmaya ve ideolojide tekipleştirme sağlanmaya çalışılır. Bu doğrultuda iktidarlar ideolojiyi kullanarak sahip oldukları programları, düşünceleri, uygulamaları ve isteklerini kuramsal açıdan meşrulaştırır (Apple, 2017; Şimşek, Küçük & Topkaya, 2012).

İdeolojik yapılanma doğrultusunda okullarda özellikle öğretmenler ve okutulan dersler aracılığıyla ideoloji, bilinçaltında birikim oluşturan bir süreç olarak devam ettirilmektedir (Meyer, 2017). Yeni Türk devletinin kuruluş dönemlerinde lise kademesinde okutulan tarih dersi üzerinde önemle durulması, ders müfredatlarının ideolojiyi benimsetme yönünde kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda oluşturulan müfredattaki tarih dersiyle ilgili içeriklerde sanatla ilgili kısımlar çıkarılarak yerine Türk devletinin kuruluşu, kurtuluş mücadelesi, ateşkes ve barış anlaşmaları, halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı gibi temalar eklenmiştir (Yıldız, 1995). Böylelikle ortaya çıkan yeni rejimle ilgili oluşum ve mücadele sürecinin ve kendi ideolojisinin benimsetilmesi yönünde ders kitaplarına müdahale ve yönlendirme yapıldığı söylenebilir. Birçok eğitim politikası, ideolojik ve siyasi açıdan mahrum olmadığı gibi okulların müfredatlarıyla paralel olarak sınıf ve cinsiyet kavramları haricinde bireylere siyasal iktidar konuları ile ilgili bilgi aktarımı yapılmaktadır (Hill, 2022). Karar verme becerisi henüz gelişmemiş ve bilinçaltı yapılanmalarının farkında olmayan küçük yaşlardaki öğrenciler, öğretim programları kapsamında yer alan törenler, ritüeller, resmi bayramlar, okul içerisinde ve dışında yapılan kutlamalar aracılığıyla ideolojik açıdan bir bilgi yüklenimine maruz kalmaktadır (Akın & Arslan, 2014).

Diğer taraftan siyasal iktidarlar sahip oldukları ideolojilerini kişilere benimsetmek amacıyla okullarda devletin temsilcisi görevini üstlenen otorite sahibi olan ve hükümleri sorgulanamayan öğretmen faktörünü kullanmaktadır (Saylık, 2016). Gelişmiş ülkelere göre daha düşük seviyede olan ülkelerde ve toplumlarda öğretmenin üstlendiği görevler, yetkiler ve atfedilen dokunulmazlık öğretmeni sorgulanamaz bir konuma taşımaktadır. Öğrencilerin yaşça daha küçük olduğu dönemlerde zihinsel ve fiziksel olarak öğretmen otoritesine karşı koyması ve sorgulamasının mümkün olmadığı düşünülmektedir (Batool, Khan & Janjua, 2023). Başkaya 'ya göre (2024) devletin temsilcisi olduğu

öğretmenlerin okullarda oluşturduğu öğretmen öğrenci ilişkisi ortaya çıkan hakimiyet, otorite ve buna uyma zorunluluğu olan kişiler arasındaki bir ilişki şeklindedir. Öyle ki bu güç dengesinde siyasal iktidarın ideolojisi ve egemenliği sorgulama hakkı tanınmadan öğretmenler aracılığıyla kişilere aktarılır (Murray, 2020). Bunun yanında sınıflarda belli bir hakimiyeti olan ve devleti temsil eden öğretmenler, öğrencilere kabullenmek, sessiz kalmak, itaat etmek, karşı çıkmamak gibi davranışları öğretmekle birlikte sorgulayıcı davranış kalıpları görmezden gelecektir. Böylelikle öğretmenlerin de kendi otoritelerinin sürdürülebilirliği sağlanmaktadır (Grace, 2012).

Siyasal düzenin devam ettirilmesi ve siyasal sistemin meşrulaştırılması amacıyla eğitim sürecinde gerekli olan eylemler, söylemler bilgi ve birikimin üretilerek aktarılmasını sağlayan önemli faktörlerden birisi de ders kitapları olduğu belirtilmektedir (Ballı & Kartal, 2020). Genel itibarıyla okutulan derslerin öğrenciler açısından duyuşsal, bilişsel ve psikomotor alanlarında gelişimlerine yardımcı olduğu ileri sürülmektedir. Ancak esasında kişilerin düşünceleri üzerinde mevcut ideolojinin ve kültürün oluşumu sağlanmaktadır (Lim, 2014). Eğitimde mevcut müfredatın resmi ve gizli boyutlarıyla yüklenmek istenen ideolojik fikirler, kişilerin toplum içerisindeki rol ve eylemlerini öğrenim hayatı boyunca etkilerken ulus devletler daima ders kitapları aracılığıyla iktisat, toplum ve tarih ile ilgili politikalarını bireylere aktarmaya çalışırlar (Zajda, 2020). Bu yüzden okullarda okutulmak üzere seçilmiş olan müfredattaki hiçbir kitap objektif ve tesadüfi olmadığı ifade edilebilir. Seçimi yapılmış ders kitaplarında kullanılan özenle seçilmiş sözcüklerin veya cümlelerin tekrar etmesi, siyasi ideolojiyi çağrıştıran resim ve karikatürlere yer verilmesi, bazı temaların ise özellikle seçilerek kitaplara konulması kişilerin zihinlerinde siyasi düzen ve iktidar doğrultusunda oluşturulan bir kodlama olduğu belirtilmektedir (Hagai vd., 2017). Genel olarak ders kitapları siyasi iktidar ve ideolojiyle ilgili değer ve bilgiyi aktaran önemli bir aygıt olarak tanımlanabilir (Özyurt, 2014).

Literatür incelendiğinde eğitimin siyasal işlevine yönelik özellikle ders kitaplarının incelenmesiyle ilgili araştırmaların olduğu saptanmıştır. Genel olarak bakıldığında eğitimin meşrulaştırma, yeniden üretim, iyi bir vatandaş yetiştirme ve toplumsal bütünleştirme rollerine hizmet ettiği (Kayaalp, 2015), milli değerlere bağlılık, vatan ve millet sevgisine (İnal, 2004) vurgu yapıldığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda ise uygun olan ideolojik ekseninde okulların birer toplumsallaşma aracı olarak kullanıldığı (Pandhiani vd., 2016) ve eğitimin her kademesinde mevcut ideoloji doğrultusunda müfredatların ve ders kitaplarının şekillendirildiği (Afzal vd., 2021) belirtilmiştir. Dolayısıyla devletin kontrolü ve denetiminde olan eğitim sisteminde en önemli unsur olan ders kitaplarının içeriklerinde devletin düzenine uygun kişilerin yetiştirilmesinde bireylerden umulan beklentilere ilişkin birtakım anlamlar, göstergeler ve belirtilerin olması beklenmektedir. Bu beklentilere uygun saptanan kritik unsurların eğitimin siyasal işlevinin hangi yönlerde nasıl kullanıldığı ve bu yönde devletin isteklerinin ve beklentilerinin ortaya çıkarılması bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada ise MEB tarafından ortaöğretim kademesinde 11. sınıfta okutulan yazarı Ahmet Yılmaz editörlüğü ise

## **11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi**

Mehmet Koyuncu tarafından yapılan Tarih ders kitabında eğitimin siyasal işlevi açısından ülkeye yönelik iç ve dış tehditlerle ilgili kazanımların ve ifadelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- a) 11. sınıf Tarih ders kitabında ülkeye yönelik dış tehditlerle ilgili eğitimin siyasal işlevine hizmet eden ifadeler veya kazanımlar nelerdir?
- b) 11. sınıf Tarih ders kitabında ülkeye yönelik iç tehditlerle ilgili eğitimin siyasal işlevine hizmet eden ifadeler veya kazanımlar nelerdir?

### **Yöntem**

#### **Araştırmanın Deseni**

Bu çalışmada MEB tarafından hazırlanmış olan 1. Sınıf Tarih ders kitabının eğitimin siyasal işlevi açısından ülkeye yönelik iç ve dış tehditlerle ilgili kazanımların incelenmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda yazılı belgelerin sistematik analizi için önerilen (Wach, 2013) nitel araştırma tekniklerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılacak olguya yönelik bulunan basılı veya elektronik kaynakların okunması, sorgulanması ve değerlendirilmesini kapsamaktadır (Bowen, 2009). Glesne (2011) ise doküman analizinde her türlü kitap, makale, gazete, tutanak ve istatistiklerin kullanılabilceğini belirtmektedir.

#### **Veri Seti**

Örneklem seçimi için öncelikle ortaöğretim kademesinde MEB tarafından okutulan ders kitaplarının ön incelemesi yapılmıştır. Yapılan ön inceleme sonucunda sosyal bilimler ve fen bilimlerinde okutulan ders kitapları karşılaştırılarak incelenmiş ve mevcut çalışmaya uygunluğu açısından Tarih ders kitabının örneklem olarak seçilmesine karar verilmiştir. Gerekece olarak ise Sosyal bilimler içerisinde yer alan Tarih ders kitabının içerik olarak devletin ideolojisini ve politikalarını daha iyi aktardığı ve yansıttığı düşünülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın amacına uygun olarak ortaöğretim kademesinde 9., 10., 11. ve 12. sınıflarda okutulan Tarih ve İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları mevcut içeriklerine göre incelenmiş ve 11. sınıf Tarih ders kitabının diğer sınıf kademelerine göre ülkeye yönelik iç ve dış tehditlerle ilgili kazanımların incelenmesi ve ideolojik yaklaşımlar açısından daha yoğun içeriğe sahip olduğu belirlenmiştir. Ön incelemeye ek olarak ortaöğretim kademesinin her sınıf düzeyinde okutulan sosyal bilimler derslerine ilişkin öğretim programları ve kazanımları incelenmiş olması ve devlet tarafından okutulan bir ders kitabı olarak özel yayın içermemesi, MEB'e bağlı okullarda görev yapan Tarih, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerini okutan öğretmenlerin görüşlerine başvurulması, içerik olarak ideolojik betimlemelerin daha fazla yer alabilmesi bu materyalin seçiminde belirleyici olmuştur. Bu belirleyici kriterlerle birlikte 11. sınıfta okutulan tarih ders kitabı amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme uygun seçilmiştir. Bu yöntemde, araştırılacak olguya ilişkin önceden belirlenmiş önemli ölçütler hazırlanmakta ve bu ölçütlere uygun olguların seçimi yapılmaktadır (Palinkas vd., 2015). 11. sınıf Tarih ders kitabının ön incelemeye birlikte belirtilen

kriterleri ve ölçütleri taşıdığı ve kitapta yer alan kazanımlar ile ifadelerin eğitimin siyasal işlevi açısından uygun olabileceği düşünülmüştür.

### **Verilerin Toplanması ve Analizi**

Bu çalışmada MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2023/2024 eğitim ve öğretim yılında ders kitabı olarak ortaöğretim kademesinde okutulmasına onay verilen Ata Yayıncılık 11. sınıf Tarih ders kitabı kullanılmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden faydalanılarak veriler doküman analizi yöntemine göre toplanmış ve içerik analizi tekniğine göre çözümlenmiştir. Bu teknikte veriler tanımlanarak benzer tema ve alt temalara ayrıştırılarak gruplandırılır ve yorumlaması yapılır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu doğrultuda öncelikle ders kitabında yer alan ana başlıklar ve ünitelerin okuması yapılarak incelenmiştir. Yapılan ön incelemenin ardından çalışmanın hedefine uygun eğitimin siyasal işlevini yansıtan cümleler, kelimeler ve görsel olarak anlaşılandırılan resimler saptanarak bu ifadelere uygun kodlar oluşturulmuştur. Elde edilen kodlar sonucunda uygun kategoriler oluşturulmuş ve birbiriyle ilgili kategoriler düzenlenerek temalar elde edilmiş ve tablolaştırılmıştır. Analiz sonucunda oluşturulmuş olan kod, kategori, tema ve tablolarla ilgili ikinci kodlayıcı doğrultusunda uzman görüşüne başvurulmuştur. Hazırlanan tabloların ve verilerin karşılaştırması diğer araştırmacı ile yapılmış ve verilerde gerekli düzenlemeler ve sadeleştirmeler yapılarak son hali verilmiştir. Aynı zamanda ders kitabı incelenirken “İstiklal Marşı”, “Gençliğe Hitabe”, “İçindekiler”, “Organizasyon Şeması”, “Sözlük”, “Kronoloji”, “Kaynakça” ve “Ölçme Değerlendirme” bölümleri kapsam dışında bırakılmıştır.

### **Geçerlik ve Güvenirlik**

Bilimsel çalışmaların inandırıcılığını arttıran en önemli ölçütlerden birisi araştırmalarda geçerlik ve güvenirlikle ilgili ölçütlerin ortaya konulabilmesidir (Arastaman, Fidan & Fidan, 2018). Veri toplama araçlarının güvenirlik ve geçerliliği nitel araştırmalarda farklılaşmakla birlikte bu ölçütlerin sağlanması yönünde birtakım kriterler bulunmaktadır. Lincoln ve Guba'ya göre (1982) nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenirliği sağlamak amacıyla aktarılabirlik, onaylanabilirlik, güvenilebilirlik ve inandırıcılık olmak üzere dört ölçütün söz konusu olduğu belirtilmektedir. Çalışmaların doğruluğunun sağlanabilmesi yönünde bu ölçütlerin birinin açıklanması yeterli görülmektedir (Creswell, 2003). Nitel çalışmalarda araştırılacak konunun ilgili uzman bilgiye sahip bireyler tarafından eleştirilmesi ve değerlendirilmesi araştırmacının inandırıcılığı açısından önemli görülmektedir (Patton, 2014). Bu nedenle araştırma süreci boyunca çalışmayla ilgili inandırıcılığı sağlama yönünde uzman görüşüne başvurulmuş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Diğer yandan çalışmada aktarılabirliğin sağlanabilmesinin amaçlı örneklem kullanarak detaylı betimlemelerle mümkün olabileceği vurgulanmaktadır (Neuman & Robson, 2014). Mevcut araştırmada da detaylı betimlemeler doğrultusunda sayfa numaraları verilerek doğrudan alıntılara yer verilmiş, amaçlı örneklem tercih edilerek inandırıcılık ve aktarılabirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Çözümlenen veriler için uzman görüşüne başvurularak kod, kategori ve temalarla ilgili

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

uyuşmazlıklar giderilerek düzenlemeler yapılmış ve iki araştırmacı arasındaki güvenilirliğin belirlenebilmesi için Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen (Güvenirlik = Görüş Birliği x 100 / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) formül kullanılmıştır. Yapılan hesaplama sonucu iki kodlayıcı arasındaki güvenilirlik katsayısı %96 oranında bulunarak görüş ayrılıkları ve birlikleri incelenmiştir.

### Bulgular

Araştırma kapsamında eğitimin siyasal işlevi açısından ülkeye yönelik iç ve dış tehditlerle ilgili kazanımların incelenmesine göre oluşturulan tema, kategori ve kodlar Tablo 1’de verilmiştir.

#### Tablo1

11. sınıf eğitimin siyasal işlevi açısından ülkeye yönelik dış ve iç tehditlerle ilgili kazanımların incelenmesine göre oluşturulan tema, kategori ve kodlar

Tema	Kategori	Kod	N
Dış tehditler	Siyasi etkenler	Yabancı ülkelerin Osmanlı iç işlerine karışması	17
		Osmanlı devletine karşı kutsal ittifakın kurulması	14
		Avusturya ve Rusya’nın yayılmacı politikası	11
		Fransız ihtilali	11
		Toprak kayıplarının yaşanması	8
		Panslavizm propagandasının yapılması	6
		Toprak bütünlüğünün yabancı devletlerin çıkarlarına göre değişmesi	6
		Şark meselesi	4
		Ermeni sorunu	3
		Boğazlar sorunu	3
		Sınır sorunlarının yaşanması	2
		Denizler ve sınırlar üzerindeki hakimiyetin azalması	2
		Ülkeler arasında silahlanma ve bloklaşma faaliyetleri	1
		Türklerin azınlık statüsüne düşmesi	1
		Ekonomik etkenler	Dünyadaki sömürgecilik rekabeti
Kapitülasyonlar/düşük vergi uygulaması	4		
Coğrafi keşiflerin düzenlenmesi	3		
Hızlı sanayileşme	3		
Ticaret anlaşmaları	3		
	Sanayi inkılabı	1	
	Dış borçlanma	1	



		Duyun-i umumiye idaresinin kurulması	1
Askeri etkenler		Avrupa'da askeri devrim yapılması	1
Sosyal-kültürel etkenler		Rönesans-reform hareketleri	2
		İç ayaklanmalar ve isyanlar	7
		Merkezi yönetim sisteminin zayıflaması	2
		Azınlıkların komite ve çetelerle teşkilatlanması	1
Siyasi etkenler		Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı	1
		1876 Sultan Abdülaziz'e yapılan darbe	1
		31 Mart olayı	1
		Bab-ı Ali baskını	1
		Siyasi istikrarsızlıklar	1
		İç ekonominin zayıflaması	3
		Tımar sisteminin bozulması	2
İç tehditler	Ekonomik etkenler	Gerekli sermaye birikimin olmaması	2
		İltizam sisteminin yaygınlaşması	1
		Dışa bağımlılık-ithalatın artması	1
		Celali isyanlarının çıkması	1
		Bütçe açığının oluşması	1
		Osmanlı donanmalarının zayıflaması	1
Askeri etkenler		Askeri ayaklanmalar	1
		Ordu yapılanmasındaki bozukluklar	1
		Ordu içerisinde siyasi çekişmelerin olması	1
Sosyal-kültürel etkenler		Göçlerin yaşanması	1
		Halk arasında sosyokültürel çatışmalar	1
		Güvenlik ve asayiş sorununun yaşanması	1

Tablo 1 incelendiğinde 11. sınıf Tarih ders kitabının siyasal işlev açısından ülkenin iç ve dış tehditlerine göre incelenmesiyle elde edilen temalar “Dış tehditler” (n:113) ve “İç tehditler” (n:34) olarak belirlenmiştir.

#### Dış Tehditler Temasıyla İlgili Bulgular

Osmanlı devletine yönelik dış tehditler adlı tema “Siyasi etkenler” (n:89), “Ekonomik etkenler” (n: 21), “Askeri etkenler” (n:1), ve “Sosyal-kültürel etkenler” (n:2) kategorilerinden oluşmaktadır. Sırasıyla kategorilere bakıldığında siyasi etkenler doğrultusunda yabancı ülkelerin ortodoks-azınlık-

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

yabancı okullar gibi konularda Osmanlı iç işlerine karışması adlı kod sıklıkla (n:17) vurgulanmakla birlikte Osmanlı devletine karşı çıkar paylaşımı olan her ülkenin devletin iç işlerine karışmak amacıyla Ortodoks kiliseleri için haklar öne sürüldüğü, azınlıklar için ıslahatlar talep edildiği ve yabancı okullar bünyesinde siyasi emellerin gerçekleştirilmek istendiği ileri sürülmektedir. Bu konudaki çeşitli ifadeler aşağıdaki gibidir:

*“XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile ilişki kuran devletler kendi çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı topraklarında birçok okul açtılar. Oldukça geniş imkânlara sahip bu okullarda zamanla milliyetçilik fikirleri etkili oldu. Azınlıkların eğitim gördüğü yabancı okullarda Osmanlı aleyhine propagandalar yapıldı. Bu dönemde Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi ülkeler açtıkları okullar sayesinde politik çıkarlarını korumaya çalıştılar.” (Sayfa 116).*

*“Başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa gibi emperyalist devletler, Şark Meselesini hayata geçirmek amacıyla Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladılar. Bu doğrultuda ilk olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine; Berlin Antlaşması'nın ise 61. maddesine “Ermeniler için ıslahat yapılacaktır.” ifadesini ilave ettiler. Böylece Ermenileri koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkını elde ettiler.” (Sayfa 146).*

Osmanlı devletine karşı kutsal ittifakın kurulması (n:14) kapsamında ülkeye karşı dini unsurlar kullanılarak siyasi bir iş birliğinin yapıldığı dile getirilmektedir.

*“Papanın da teşvikiyle Avusturya, Lehistan, Venedik ve Malta Osmanlı Devleti'ne karşı “Kutsal İttifak” kurdular Bir süre sonra Rusya da bu ittifaka katıldı. Böylece Avrupa'da uzun yıllar sonra Osmanlı Devleti'ne karşı Haçlı zihniyeti yeniden ortaya çıktı.” (Sayfa 24).*

Osmanlı devleti tarafından dış tehdit olarak algılanan Avusturya ve Rusya'nın yayılmacı politikaları adlı kodda (n: 11) bu iki ülkenin genişleme ve dünya siyasetinde aktif rol alabilme amacı güttüğü belirtilmektedir. Bu yöndeki bazı ifadeler şu şekildedir:

*“Avusturya, Avrupa'nın büyük bir kısmına hükmeden Habsburg Monarşisi'nin önemli ayağı konumundaydı. Orta Avrupa'da yer aldığından batı yönünde genişleme politikası güden Osmanlı Devleti için stratejik bir tehditti. Diğer yandan Avusturya, Balkanlara açılıp buradaki halkı kendine bağlamak ve Katoliklerin koruyuculuğunu üstlenmek istiyordu.” (Sayfa 15).*

*“Rusya Rus Çarlığı döneminden itibaren dünya ticareti ve siyasetinde rol alabilmek için Karadeniz, Baltık Denizi ve Akdeniz yanında Orta Asya'ya yönelik yayılmacı politikalar izledi. Askerî stratejilerini de bu yönde belirledi. Bu doğrultuda başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok devlet ile mücadele etti.” (Sayfa 29).*

Fransız İhtilalinin (n:11) ortaya çıkardığı anlayışla birlikte Osmanlı devleti gibi imparatorlukların bünyesinde yaşayan milletlerin olumsuz etkilendiği vurgulanmaktadır.

*“Fransız İhtilali ile ortaya çıkan ‘milletlerin kendi kaderini kendisinin belirlemesi’ prensibi (ulus-devlet anlayışı), Osmanlı Devleti’ni olumsuz yönde etkiledi. Öyle ki Osmanlı topraklarında yaşayan Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut ve Karadağlılar milliyetçilik akımından etkilenerek isyan çıkardılar.” (Sayfa 94).*

Diğer yandan toprak kayıplarının yaşanması (n:8) sonucu Osmanlı devletinin diğer ülkelere karşı olan üstünlük politikasından savunma politikasına geçiş yaptığı ve Anadolu’ya uzak bölgelerde konum itibariyle sorunlar yaşadığı dile getirilmektedir. Bu ifadelerden bazıları şu şekildedir:

*“XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti, Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları ile büyük toprak kayıpları yaşadı. XVIII. yüzyıl başlarında, kaybettiği yerleri geri almak amacıyla Avusturya, Rusya, Venedik gibi ülkelerle savaşmak zorunda kaldı. Ancak yapılan savaşlarda istediği sonucu alamadığı gibi yeni toprak kayıplarına da uğradı. Kaybettiği toprakları geri alamayacağını anlayınca savunma politikasına ağırlık verdi.” (Sayfa 35).*

Panslavizm propagandasının yapılmasıyla (n:6) birlikte çok uluslu Osmanlı devletinden birçok milletin bağımsızlığını elde ettiği, toprak bütünlüğünün yabancı devletlerin çıkarlarına göre değişmesiyle de (n:6) özellikle Rusya ve Avrupa devletlerinin izledikleri politikalara göre Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü savundukları veya vazgeçtikleri ifade edilmektedir.

*“Rusların Panslavizm politikaları ulus-devlet anlayışını yaygınlaştırdı. Balkanlarda birçok milliyetçi isyan çıktı. Birçok Balkan ülkesi (Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan) Osmanlı Devleti’nden ayrıldı.” (Sayfa 197).*

*“İngilizler, Rusya’yı yanlarına çekebilmek amacıyla Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçerek Rusya’yı Balkanlar üzerindeki emellerinde serbest bıraktılar.” (Sayfa 136).*

Şark meselesiyle (n:4) birlikte emperyalist devletler tarafından Osmanlı topraklarının sömürülmesi ve ticari-iktisadi çıkarlar elde etmek amacıyla Ermeni milletinin öne sürüldüğü dile getirilmektedir.

*“Başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa gibi emperyalist devletler, Şark Meselesini hayata geçirmek amacıyla Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladılar. Bu doğrultuda ilk olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Ayastefanos Antlaşması’nın 16. maddesine; Berlin Antlaşması’nın ise 61. maddesine ‘Ermeniler için ıslahat yapılacaktır.’ ifadesini ilave ettiler. Böylece Ermenileri koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışma hakkını elde ettiler.” (Sayfa 146).*

Osmanlı devletinin iç meselesi iken yabancı devletlerin çıkarları ve anlaşmazlıkları doğrultusunda Ermeni ve Boğazlar sorununun (n:3) uluslararası statüye ulaştığı vurgulanmaktadır.

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

*“Panslavizm politikası büyük ölçüde amacına ulaştı. “Elviye-i Selâse” olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum Rusya’ya dâhil oldu. Ermeni meselesi uluslararası sorun hâline geldi.” (Sayfa 151).*

*“Londra Antlaşması ve Londra Boğazlar Sözleşmesi Osmanlı Devleti’nin ne kadar güçsüz olduğunu gösterdi. Devlet, Boğazlar üzerindeki egemenliğini kaybetti. Boğazlar uluslararası sorun hâline geldi.” (Sayfa 150).*

Sınır sorunlarının yaşanması (n:2), denizler ve sınırlar üzerindeki hâkimiyetin azalması adlı kodlarda (n:2) toprak kayıpları, sınırlardaki sorunlar, anlaşmalar ve ihmalkarlıklar nedeniyle zayıflıkların yaşandığı belirtilmektedir.

*“XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin donanmayı ihmal etmesi, Rusya’nın Karadeniz’e yönelik yayılcı politikaları yüzünden yapılan savaşlar ve bu savaşlar sonunda imzalanan antlaşmalar Karadeniz’de, Coğrafi Keşifler, bazı ülkelere verilen kapitülasyonlar; İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerin Akdeniz’e yönelik yayılcı politikalar ise Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’de hâkimiyetini zayıflattı”. (Sayfa 30).*

*“Orta Avrupa’dan Doğu Avrupa’ya geçiş bölgesinde bulunan Lehistan, aynı zamanda Baltık Denizi’ne açılan önemli bir konumdaydı. Ancak bu dönemde Habsburg Monarşisi’nin baskılarına maruz kalıyordu. Diğer yandan Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Eflâk, Boğdan ve Erdel nedeniyle Osmanlı Devleti ile siyasi sorunlar yaşıyordu”. (Sayfa 15).*

Ülkeler arasında silahlanma ve bloklaşma faaliyetleri kodu (n:1) altında dünya üzerinde ülkeler arasında siyasi ve ekonomik çıkarların gerçekleştirilmesi amacıyla rekabet oluştuğu ve savaşlar neticesinde kaybedilen topraklarda Türklerin azınlık statüsüne düştüğü (n:1) vurgulanmaktadır.

*“Dünya devletleri arasında ilk kez bloklaşma başladı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya’yı yanına alarak “Üçlü İttifak Bloku”nu oluşturdu (1882). Diğer yandan İngiltere öncülüğünde, Fransa ve Rusya arasında “Üçlü İtilaf Bloku” kuruldu (1907). Bu bloklar arasındaki ekonomik rekabet, sömürge elde etme ve silahlanma yarışının açığa çıkardığı gerginlik, I. Dünya Savaşı’nın temel nedeni oldu.” (Sayfa 153).*

*“Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı, Doğu Trakya dışında Avrupa’daki tüm topraklarını kaybetti. Ege Denizi’ndeki üstünlüğü sona erdi. Balkanlarda azınlık statüsüne düşen Türkler baskı ve zulümlere maruz kaldılar.” (Sayfa 155).*

Ekonomik etkenler kategorisine bakıldığında sırasıyla dünyada sömürgecilik rekabetinin (n:5) oluştuğu, diğer ülkelerle yapılan ticaret anlaşmaları doğrultusunda tüccarlara düşük vergiler uygulaması ve kapitülasyonlardan faydalanılması (n:4) sonucu yerli tüccarların ve ekonominin olumsuz etkilendiği ile ilgili ifadeler sırasıyla aşağıdaki şekildedir:

*“Sömürge bölgelerinden elde ettikleri ham maddeleri mamule dönüştüren Avrupalılar, bu sefer mallarını pazarlamak için yeni sömürge bölgeleri arayışına girdiler. Bu durum Avrupa’nın güçlü devletleri arasında ciddi bir ekonomik rekabete yol açtı.” (Sayfa 27).*

*“Akdeniz ticaretini yeniden canlandırmak isteyen Osmanlı Devleti, bazı Avrupa ülkelerine kapitülasyonlar verdi. Ancak bu durum Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkinliklerinin artmasına, düşük gümrük vergileri yüzünden Osmanlı pazarlarına hâkim olmalarına ve Akdeniz’deki etkinliklerinin Osmanlı aleyhine gelişmesine neden oldu”. (Sayfa 31).*

Coğrafi keşiflerin düzenlenmesiyle (n:3) Osmanlı devletinin sahip olduğu limanlarının önemini yitirdiği, diğer ülkelerdeki hızlı sanayileşme (n:3), yapılan ticaret anlaşmaları (n:3) ve sanayi inkılabıyla (n:1) birlikte sömürgeciliğin hız kazandığı ve ülkenin olumsuz etkilendiği ile ilgili ifadeler sırasıyla belirtilmektedir.

*“Sanayi Devrimi sonrasında buhar ve kömür enerjisi ile çalışan gemiler ve trenler sayesinde Avrupalı devletler, endüstriyel üretime bağlı olarak fabrikalarda üretilen ucuz ve kaliteli malları Osmanlı sınırları içerisinde pazarlama imkânı buldular. Avrupa ile rekabet edemeyen Osmanlı sanayisi çöküş sürecine girdi.” (Sayfa 186).*

*“Sanayi İnkılabı sonrası ortaya çıkan ham madde ve pazar rekabeti Osmanlı Devleti’nin muhtemel dağılması durumunda Kuzey Afrika topraklarına göz diktiler. Bu doğrultuda Fransızlar; 1830’da Cezayir’i, 1881’de Tunus’u; İngilizler 1881’de Mısır’ı; İtalyanlar ise 1911’de Trablusgarp’ı işgal ettiler”. (Sayfa 139).*

Dış borçlanma ve borçların ödenememesi (n:1) sonucu ekonominin çöktüğü ve alacakların tahsil edilmesi amacıyla uluslararası bir komisyonun kurulduğu (n:1) vurgulanmaktadır.

*“Osmanlı Devleti, 1854’ten 1874’e kadar birçok dış borç anlaşması daha imzaladı. Bütçe açıklarını kapatmak için hızlı bir borçlanma dönemine giren Osmanlı maliyesi 1875 yılında iflas etti.” (Sayfa 193).*

*“Alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dâhilinde yürütmek üzere İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan “Düyûn-ı Umûmiye İdaresi” kuruldu.” (Sayfa 193).*

Askeri etkenler kategorisinde Avrupa’da askeri devrimlerin yapılmasıyla (n:1) Osmanlı devletinin askeri alanda üstünlüğünü kaybettiği ifade edilmektedir.

*“Avrupa ordu sisteminde ateşli silahlara dayalı yeni savaş yöntemleri ortaya çıktı. “Askerî Devrim” diye nitelendirilen bu gelişmeler Avrupa’nın askerî yönden gelişmesini sağladı. Osmanlı Devleti, Avrupa’daki siyasi, askerî ve ekonomik gelişmeler karşısında Avrupa ordularına karşı üstünlüğünü kaybetmeye başladı.” (Sayfa 64).*

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

Sosyal-kültürel etkenler kategorisinde Avrupa'da baş gösteren Rönesans-reform hareketlerinin (n:2) bilimsel ve düşünsel alanda önemli etkiler yarattığı söylenmektedir.

*“Avrupa devletleri Rönesans ve Reform hareketleri sonucu düşünce hayatında ve bilim alanında önemli gelişmeler sağladılar. Rönesans Dönemi'yle ortaya çıkan Avrupalılık bilinci, özellikle sanayi devrinin başlamasıyla birlikte yeni coğrafyaların keşfine zemin hazırlar.” (Sayfa 102).*

### İç Tehditler Temasıyla İlgili Bulgular

Osmanlı devletine yönelik dış tehditler adlı tema “Siyasi etkenler” (n:15), “Ekonomik etkenler” (n: 11), “Askeri etkenler” (n:4), ve “Sosyal-kültürel etkenler” (n:4) kategorilerinden oluşmaktadır. Siyasi etkenler kategorisine bakıldığında sırasıyla milliyetçilik akımıyla birlikte iç ayaklanmalar ve isyanların (n:7) ortaya çıktığı sıklıkla vurgulanmaktadır.

*“Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımı çok uluslu Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkiledi. Balkanlarda birçok ulus ayaklandı. Çıkan isyanlar sonucunda Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız birer devlet oldular. Bosna Hersek'i de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ilhak etti.” (Sayfa 153).*

Durum tespiti yapmak amacıyla hazırlanan layihalarda askeri, ekonomik, siyasi sebeplerle merkezi yönetim sisteminin zayıfladığı (n:2) belirtilmektedir.

*“Hazırlanan layihalarda genel olarak Padişah ve devlet adamlarının keyfi yönetiminin askeri sonuçları, düzendeki bozulmalar, vezir ve devlet memurlarının atamalarında görülen rekabet ve rüşvet, halkla ilgilenilmemesi ve ağır vergiler, isyanlar, toprak düzeninde adil olmayan dağıtım sonucu bozulmalar gibi konular ele alınmıştır.” (Sayfa 71).*

Osmanlı toprakları üzerinde amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla emperyalist devletler tarafından kışkırtılan azınlıkların komite ve çetelerle teşkilatlanması ve örgütlenme çalışmaları (n:1) sonucu eylemleri ve Osmanlı devletinin dış siyasetindeki birtakım olayların çözüme kavuşturulması adına etkin olan dinamikler tarafından Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı (n: 1) çıkarıldığına yönelik ifadeler aşağıdaki gibidir:

*“Emperyalist devletlerin desteği ile Ermeniler teşkilatlanmaya başladılar. Bu amaçlar doğrultusunda hareket eden Ermeni çeteleri, 1896'da Van'da isyan çıkardılar. Bu isyanı 26 Ağustos'ta İstanbul'daki Osmanlı Bankası saldırısı takip etti. 1904'te Sason İsyanını çıkaran Ermeni komiteciler, 1905'te ise Sultan II. Abdülhamit'e suikast girişiminde bulundular.” (Sayfa 146).*

*“1826 Rum İsyanının bastırılmasında etkili olan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nden Adana ve Şam valiliklerini istedi. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın bu isteği, dönemin padişahı Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti. Osmanlı Devleti'nin bir valisine dahi söz geçiremeyecek kadar zayıfladığı gözler önüne serildi. Mehmet Ali Paşa bölgede otorite hâline geldi.” (Sayfa 148).*

1876 Sultan Abdülaziz'e yapılan darbe (n:1), 31 Mart olayı (n:1) ve Bab-ı Ali baskınıyla (n:1) ilgili yaşanan padişah ve hükümet değişimleri dile getirilmektedir.

*“Darbeciler, Sultan Abdülaziz’i, tahttan indirerek yerine kardeşi V. Murat’ı tahta çıkardılar.” (Sayfa 167).*

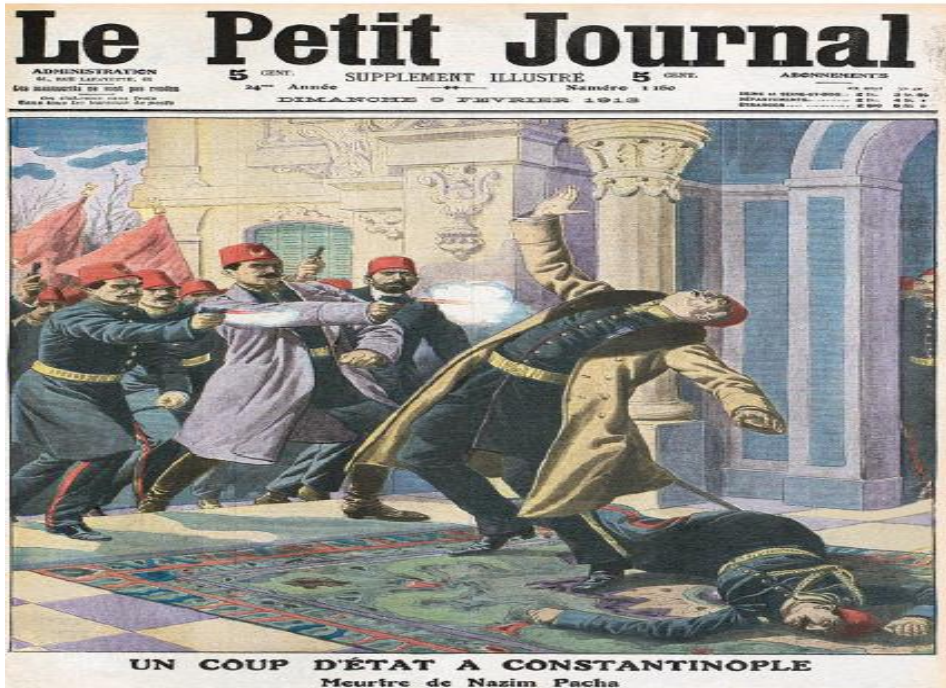
*“İttihatçılar çıkan isyanın tüm sorumluluğunu Sultan II. Abdülhamit’e yüklediler. Bir süre sonra da Sultan II. Abdülhamit’i tahttan indirerek yerine Sultan V. Mehmet Reşat’ı getirdiler (27 Nisan 1909).” (Sayfa 168).*

*“Enver Paşa başkanlığında bir grup tarafından Bab-ı Âli Baskını gerçekleştirildi. Baskına direnenler katledildi (23 Ocak 1913). İttihatçıların yaptığı bu hükümet darbesi sonucunda Kâmil Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu.” (Sayfa 169).*

Bab-ı Âli Baskını ile ilgili dönemin Fransız gazetelerinden birinde yer alan manşet (Konstantinopolis’te Bir Darbe, Nazım Paşa’nın öldürülmesi) görsel 1’de gösterilmektedir.

### Şekil 1

*Konstantinopolis’te Bir Darbe, Nazım Paşa’nın öldürülmesi (Sayfa 169).*



Dönemin padişahları tarafından Koçi Bey'e hazırlatılan layihalarda yaşanan siyasi istikrarsızlıklarla (n:1) ilgili yer alan ifadeler aşağıdaki gibidir:

*“Koçi Bey: Bu kadar karışıklık, fitne ve fesada, reyanın ve memleketlerin harap olmasına, hazinelerin ve malların azalmasına sebep, rüşvet şeytanı olmuştur.” (Sayfa 72).*

Ekonomik etkenler kategorisine bakıldığında sırasıyla artan savaş maliyetleri ve sömürgecilik hareketleri sonucu iç ekonominin zayıfladığı (n:3) öne sürülmektedir.

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

*“Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıldan itibaren, artan savaş finansmanını karşılamak ve bütçe açığını kapatmak için birtakım tedbirlere başvurdu. Bu doğrultuda ilk olarak mevcut vergilere ek olarak halka yeni vergiler koydu.” (Sayfa 68).*

*“Avrupa’daki merkantilizm hareketleri sonucu değerli madenlerin Avrupa üzerinden Osmanlı ülkesine girmesi, Osmanlı para birimi akçenin değer kaybetmesine ve hızlı fiyat artışlarına neden oldu. Piyasada pahalılık ve enflasyon yaşandı.” (Sayfa 62).*

*“Artan enflasyon nedeniyle halk geçim sıkıntısı çekmeye başladı. Birçok esnaf iş yerini kapatmak zorunda kaldı ve işsizlik arttı. Tüm bu gelişmeler devlete karşı memnuniyetsizliklerin artmasına ortam hazırladı.” (Sayfa 63).*

Tımar sisteminin bozulmasıyla (n:2) birlikte iltizam sisteminin yaygınlaşması (n:1) sonucu ülke ekonomisine olan olumsuz etkilerine değinilmekle birlikte diğer taraftan gerekli sermaye birikiminin ve üretimin olmamasına (n:2) bağlı olarak ülkenin ekonomide dışa bağımlılığının oluştuğu, ithalatın arttığı (n:1) bütçe açıklarının oluştuğu (n:1) ve bununla birlikte isyanların başladığı (n:1) ileri sürülmektedir. Kodlara yönelik ifadeler sırasıyla aşağıdaki gibidir:

*“Tımar sisteminin bozulmasıyla tımarlı sipahilerin sayısında önemli ölçüde azalma oldu. Bunun sonucunda üretim düştü, tarımsal faaliyetler azaldı ve işsizlik arttı.” (Sayfa 68).*

*“İltizam sistemi ile vergi toplamaktan sorumlu mültezimler daha fazla para kazanabilmek için halk üzerindeki vergi yükünü sürekli artırdılar. Köylüler ise yüksek orandaki vergileri ödeyemedikleri için topraklarını terk edip şehre göç ettiler.” (Sayfa 68).*

*“Osmanlı Devleti’nin ekonomide en önemli lokomotiflerinden biri olan lonca teşkilatı, XIX. Yüzyıldan itibaren sanayileşen Avrupa ile rekabet edemedi. Bunun sonucunda birçok iş yeri ve atölye kapandı. Üretim, iç piyasanın dahi ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma geldi. Bu durum ithalatın artmasına, dolayısıyla dışa bağımlılığa neden oldu.” (Sayfa 185).*

Askeri etkenler kategorisinde askeri alanda yaşanan gelişmeler sonucunda Osmanlı devletinin donanma olarak zayıf kaldığı (n:1) öne sürülmektedir.

*“Osmanlı Devleti, Avrupa’daki Askerî Devrim karşısında gerekli hamleleri yapamadı. Sadece asker sayısını arttırarak ok, yay ve tüfek gibi uzun menzilli silahlarla savaşmaya devam etti.” (Sayfa 66).*

Diğer askeri faktörlere bakıldığında askeri sistemin temel yapısındaki değişiklikler ve usulsüzlükler sonucu asker ayaklanmaların yaşandığı (n:1), ordunun yapılanmasında bozuklukların (n:1) ortaya çıktığı ve ordu içerisinde siyasi çatışmaların oluştuğu (n:1) ifade edilmektedir. Bu ifadeler sırasıyla aşağıdaki gibidir:

*“İsyanların temelinde, devşirme sisteminin bozulması ve Yeniçeri Ocağı’na asker alımında kurallara uyulmaması, maaşlarının (ulufe) zamanında ödenmemesi, yeniçerilerin disiplinsizlikleri yatmaktadır.” (Sayfa 70).*



*“Koçi Bey: Eski zamanda İslam askeri az, öz, temiz ve disiplinli iken şimdi başka asker kalmayıp, kulluk ulufeli kula kalıp âleme fesat tohumu ekildi. İstedikleri zaman sefere giderler, itaat yok, padişahın korku yok.” (Sayfa 72).*

*“Balkan savaşları sırasında, Osmanlı ordusu içerisinde siyasi çekişmeler vardı. Mevcut iktidar, askerî masrafları kısmak amacıyla ordunun büyük bir kısmını terhis etmişti. Ordular arasında eş güdüm yoktu.” (Sayfa 153).*

Sosyal-kültürel etkenler kategorisinde yaşanan toprak kayıpları sonucu Anadolu’ya doğru yoğun bir göçün yaşandığı (n:1), göçle birlikte nüfus artışlarının ve halk arasında sosyokültürel anlaşmazlıkların olduğu (n:1) ve şehirlerde güvenlik problemlerinin (n:1) ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Bununla ilgili ifadeler aşağıda sırasıyla verilmiştir:

*“Balkanlar ve özellikle de Kafkaslar üzerinden Anadolu’ya büyük göçler yaşandı. Anadolu’da Türk nüfusu arttı. Nüfus artışı sonucu sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıktı. Bu göçler daha sonraki dönemlerde artarak devam etti.” (Sayfa 145).*

*“Denetimsiz göç; altyapının yetersizliği, ahşap yapılar ile çıkmaz sokaklar gibi kentsel sorunları beraberinde getirdi. Belediye hizmetlerinde aksamalar başladı. Şehirlerde güvenlik ve asayiş sorunu baş gösterdi. Eğitim, sağlık ve ulaşım sorunlu, belirgin hâle geldi.” (Sayfa 205).*

### **Tartışma ve Sonuç**

Bu çalışmanın amacına uygun olarak MEB tarafından 11. sınıfta okutulan Tarih dersi kitabında yer alan ülkeye yönelik iç ve dış tehditlerle ilgili kazanımlar belirlenerek eğitimin siyasal işlevi doğrultusunda incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde elde edilen tema, kategori ve kodlarla ilgili tabloya göre iç ve dış tehditlerle ilgili “siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal-kültürel etkenler” kategorileri ön plana çıkmıştır.

Araştırma sonucunda siyasal etkenlerle ilgili dış tehditlere bakıldığında, içinde bulunulan tarihi süreçte ülkeler arasında değişen siyasi rekabet doğrultusunda Osmanlı devletine ittifak girişimlerinin gerçekleştirildiği, toprak kayıplarının arttığı ve toprak bütünlüğünü korumak amaçlı denge siyaseti izlendiği, Osmanlı devletinin iç işlerine müdahale edildiği, iç sorunlarının uluslararası sorun haline getirildiği ve ortaya çıkan gelişmeler ve değişmelerle birlikte devletler arasında bir rekabetin oluştuğu görülmektedir. Kategoriler incelendiğinde eğitimin siyasal işlevi açısından Osmanlı devletinin siyasal dengelerde ve dış ülkelerde yaşanan gelişmeler sonucunda ülkenin savunma politikasına geçiş yapıldığı ve Osmanlı devletinin topraklarının bulunduğu jeopolitik konum ve sahip olduğu kaynaklar sebebiyle uluslararası alanda stratejik bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Yabancı devletlerin Osmanlı devletin iç işleriyle ilgili yürütmüş olduğu olumsuz uygulamalar ile özellikle azınlık hakları ve okulları siyasal propaganda ve Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarlarının korunması yönünde kullandıkları düşünülebilir. Diğer ülkelerde gerçekleşen ulus-devlet anlayışıyla ilgili yapılanmalar ve örgütlenmeler doğrultusunda Osmanlı devleti bünyesindeki birlik ve beraberlik ruhunun bozulduğu, bağımsızlık ve

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

milliyetçilik ruhunun ortaya çıktığı söylenebilir. Aynı zamanda toplumsal bütünlüğü bozabilecek karşıt grupların “diğerleri” bağlamında nasıl hizmet ettiği, bu grupların eylemlerin sonuçlarının ise “biz” kapsamında nasıl bir tehlike oluşturduğu öğretilmeye çalışılmaktadır. Nitekim Anyon (2011) tarafından da toplumsal birlik ve beraberlik için ideolojik anlamda “biz” bilincinin yerleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülmektedir. Osmanlı devletinin sahip olduğu topraklar, sınırlar, kaynaklar ve konum itibariyle sağlamış olduğu üstünlük, hâkimiyet, egemenlik, uygulanan diplomasinin diğer devletlerin emelleri doğrultusunda nasıl değişime uğradığı açıklanmaktadır. Diğer taraftan dünya genelinde oluşturulan ittifak ve itilafların savaş anlayışında ve sömürgecilikte bir yarış ve rekabet oluşturduğu diğer devletlerin Osmanlı topraklarında gözü olduğu ve paylaşılma arzusu içerisinde buldukları belirtilerek Osmanlı devletine “yalnız kalmama” ve “bir safta yer alma” gibi atıflarda bulunmaktadır.

İç tehditlerle ilgili siyasi etkenlerde kategorilere bakıldığında, Osmanlı devletine yönelik iç isyanların ve ayaklanmaların sıklıkla vurgulandığı, ardından merkezi yönetim sisteminin zayıflaması, ülke içerisindeki azınlıklarla ilgili iç çatışmaların yaşandığı ve darbe girişimlerinin gerçekleştirilerek ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıkların olduğu belirtilmektedir. Yapılan ihtilaller ve yeni yapılanmalar ile birlikte ulus ayaklanmalarında “bağımsızlık”, “milliyetçilik” ve “ulus-devlet anlayışı” gibi kavramlara dikkat çekilmiştir. Merkezi yönetimdeki bozulmalar açısından belirtilen düzene aykırılık, rüşvet, fitne ve fesat gibi uygulamalardan yola çıkılarak “halka ilgi gösterme”, “hoşgörü”, “düzen”, “liyakat” ve “adalet” olgulardaki eksikliklere vurgu yapılmaktadır.

Osmanlı devleti toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların batılı devletler tarafından kışkırtılarak birtakım örgütlenme çalışmalarının yapılmasıyla ortaya çıkan isyan ve girişimlerde “devletin varlığının tehdit edildiği”, “batı siyaseti tarafından izlenen Şark meselesi gibi politikaların canlandırılmaya çalışıldığı” gibi faktörler dile getirilmiş, bölge içerisinde yaşanan isyanlara dış siyasette etki kazandırılıp uluslararası sorun haline getirilerek Osmanlı devletinin kendi iç dinamiklerine “söz geçiremediği” ve “bölgede farklı otoritelerin ve tehditlerin ortaya çıktığı” gibi ifadelerle mevcut siyasi otoritenin zarar gördüğü bilinci verilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan devlet içerisinde yapılan darbe girişimleri ve baskınlarla yenilgilerin, toprak kayıpların ve zayıflığın sebebi olarak padişahlar gösterilerek bir suç mekanizması oluşturma ve suç yüklemeye çalışıldığı söylenebilir. Nitekim hazırlanan layihalarda bu durumun ve karışıklıkların siyasi istikrarsızlıklara ve memleketin harap olmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Osmanlı devleti açısından olumsuz etkisi göz önünde bulundurulsa da birey, devlet ve toplum vurgusu yapılarak (Shah, 2023) birey-toplum dengesi bağlamında bütünleştirme hedeflenmektedir.

Ekonomik etkenler kategorisinde dış tehditler incelendiğinde dünyadaki gelişmeler sonucu ortaya çıkan coğrafi keşifler, hızlı sanayileşme, sanayi inkılabı ve sömürgecilik rekabetiyle birlikte iktisadi hayatın olumsuz etkilendiği ve diğer devletlerle yapılan çeşitli anlaşmalar ile verilen imtiyazlarla borçlanmaların artarak Osmanlı devleti ekonomisinin zayıfladığı anlaşılmaktadır. Kategorilere

bakıldığında ekonomik olarak “söz sahibi olma, hâkimiyet ve rekabet etme, güçlü devlet” ifadeleriyle gelişmeler ve değişimler doğrultusunda güçlü bir ekonominin güçlü siyasi bir devleti de beraberinde oluşturacağına, aksi durumda geride kalınarak sömürüye açık bir pazar haline gelme vurgusu yapılmaktadır. Yapılan anlaşmalar, yabancı ülkelere sağlanan kapitülasyonlar ve hızla gelişen sömürgecilik faaliyetleriyle birlikte ifadelerde, “yerli sanayi”, “yerli tüccar”, “tekel uygulaması”, “ham madde ve kaynak” kavramları kullanılarak iç ekonominin dış tehditlere karşı korunmaya çalışılarak “yerlilik ve millilik” vurgusu yapıldığı, yapılan işgallerle Osmanlı devletinin jeopolitik bir konuma ve zengin kaynaklara sahip olduğu ve bu zenginliklerden dış mihrakların faydalanılmaya çalışıldığı söylenebilir. Nitekim Eryılmaz Ballı ve Kartal (2020) tarafından da devletler ve siyasal otoriteler milli değerlere zarar veren unsurların arındırılmasıyla milliyetçiliğin ve yerliliğin kuvvetli etkisini ön plana çıkarmaktadır. Diğer yandan dış ülkelere sağlanan “vergi muafiyeti”, “düşük vergi”, “Osmanlı pazarına hâkim olma” gibi ifadeler ise devlet ekonomisi üzerinde “etkinlik yaratma ve oluşturma” ile açıklanabilir. Aynı zamanda yapılan dış borçlanmalarla birlikte kullanılan “iflas etme”, “uluslararası komisyon” ve “alacaklı menfaati korumak” ifadeleri ise maliyenin kontrol altına alınması, devlet üzerinde baskı oluşturulması ve ekonominin çöktüğüne işaret eden kavramlar olarak kullanıldığı düşünülebilir.

Ekonomik açıdan iç tehditlerde, Osmanlı iç ekonomisinin bozulduğu, tımar sistemindeki bozulmalarla iltizam sisteminin yaygınlaştığı, sermaye birikimin olmamasıyla dışa bağımlılığın ve ithalatın arttığı, yaşanan ekonomik sorunlarla ilgili isyanların çıktığı ve bütçe açıklarının meydana geldiği görülmektedir. Kategoriler incelendiğinde, “halka ek vergiler”, “akçenin değer kaybetmesi”, “enflasyon”, “geçim sıkıntısı” ve “memnuniyetsizlik” gibi kullanılan kavramlarla devlete olan güvenin sarsıldığı ve düzenin bozulduğuna vurgu yapılmaktadır. Diğer yandan tımar sisteminde meydana gelen bozulmalar ile birlikte “iltizam” ve “mültezim” kavramları kullanılmış ve topraklar üzerinde malikane ve kiralama uygulaması ile özelleştirme eğilimi olduğu aktarılmıştır. Ayrıca üretimin azalması, sermaye birikiminin olmaması ve ithalatın öne sürülmesiyle “bilim ve teknolojide geride kalma”, “lonca teşkilatı”, “kuvvet-şiddet”, “dışa bağımlılık” ve “üretim-ithalat” gibi kavramların kullanılmış, iç ekonomide devlet otoritesinin zayıfladığı ve iktisadi gelişmelerin takip edilmemesiyle yerli lokomotiflerin etkisini yitirdiği vurgulanmıştır.

Askeri etkenler kategorisi dış ve iç tehditler açısından birlikte ele alındığında, diğer ülkelerde askeri alanda yeniliklerin yapıldığı, Osmanlı devleti içerisinde ise askeri alanda ordunun ve donanmaların yapısında bozulmalar, siyasi çekişmeler meydana geldiği ve ayaklanmaların yaşandığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinde yapılan yenilikler açısından “devrim” ve “yeni savaş yöntemleri” gibi kavramların kullanılması Osmanlı devletinin askeri alanda üstünlüğünü kaybettiği dile getirilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı devleti içerisinde askeri sistemde meydana gelen bozukluklar sebebiyle

## **11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi**

“kulluk”, “iktidar”, “terhis”, “ulufe”, “itaat” ve “padişahın korku” gibi ifadelerin kullanılmasıyla disiplinsizlik, çekişmeler ve ordu yapısında bozulmaların ortaya çıktığı aktarılmıştır.

Sosyal-kültürel etkenler bağlamında dış ve iç tehditlere bakıldığında, Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan Rönesans-reform hareketleriyle ilgili “Avrupalılık bilinci”, “coğrafyaların keşfi” gibi kavramlarla sosyal ve toplumsal anlamda yeni bir devrin yaşandığı bilinci vurgulanmıştır. Osmanlı devleti içerisinde ise toprak kayıpları doğrultusunda “Anadolu”, “göç”, “Türk”, “göçmen”, “belediye” gibi ifadelerle millilik, Türkcülük, devletin kullandığı imkânlar ve sosyal devlet vurgulanarak nüfus artışlarının yaşandığı ve buna bağlı toplumsal sorunların ortaya çıktığı dile getirilmiştir. Osmanlı açısından devlet tarafından kullanılan imkânların kısıtlılığı belirtilmiş olsa da doğrudan ifadelerde “eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı ve güvenlik” gibi kavramlara yer verilmesiyle Zhang ve diğerlerine göre (2024) bu olanakların meşru otoritenin ideolojisinin topluma benimsetmesi yönünde kullanıldığı öne sürülmektedir.

Mevcut siyasal otoritenin kendi ideolojisini eğitim programları doğrultusunda aktarıldığı belirtilmektedir (Arphattananon, 2020). Süreç içerisinde resmî ideolojinin aktarılmasında kullanılan en önemli araçlardan olan ders kitapları (Xu, 2021), devletlerin ve ülkelerin değişim ve dönüşümlerinde de etkin bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle tarihsel süreçte, ilk çağlardaki medeniyetlerden Osmanlı devletinin kuruluşuna, yükseliş dönemlerinden dağılma dönemlerine ve Cumhuriyetin kuruluşuna kadar yaşanan değişimler yeni oluşan devletin ve toplumun yapısına uygun ideolojiyle benimsetilmeye çalışılmıştır (Ertuğrul, 2000). Buradan hareketle Osmanlı devletinde yaşanan darbe girişimleri, kritik anlaşmalar, önemli devrimler ve tehditlerin yer alması örnek gösterilebilir. Millet egemenliğine yapılan iç ve dış dinamiklerin müdahalelerine ve bu durumların sonuçlarına ders kitaplarında yer verilmesi kişilerin küçük yaşlarda tarihte yaşanan olumsuz uygulamalara karşı sahip olması gereken ideolojinin edinilmesinde kritik rol üstlenmektedir.

Genel olarak bakıldığında, 11. sınıf Tarih ders kitabında ideolojinin benimsetilmesi yönünde birçok ifadeye rastlanmaktadır. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak ders kitabı incelenmeye çalışılmış fakat farklı eğitim kademelerinde farklı sınıf seviyelerinde okutulan farklı ders kitapları karşılaştırılmalı olarak incelenebilir. Eğitimin siyasal işlevi açısından öğretim programları ve ders kazanımları da araştırılarak eğitim sistemine bütüncül yansımaları ele alınabilir. Ayrıca siyasal olarak önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönemlerin ders kitaplarına yansımaları açısından karşılaştırmalı analizi yapılarak bu yönde atfedilen misyon araştırılabilir ve farklı paradigmalara yönelik ders kitaplarının işlevselliği çalışılabilir.

### **Araştırma ve Yayın Etiği**

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

### ***Etik Kurul İzin Bilgileri***

Bu araştırma derleme çalışması olduğundan kaynaklı etik kurul izni gerektirmemektedir.

#### **Yazarların Katkı Oranı**

Araştırmaya iki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

#### **Çıkar Çatışması**

Bu araştırmada yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu yoktur.

#### **Kaynaklar**

- Afzal, T., Chishti, M. I., Jadoon, A. U. R., & Mushtaq, H. (2021). A comparative analysis of ideological constructions embedded in English textbooks: a critical discourse perspective. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 9(2), 487-498.
- Akın, U., & Arslan, G. (2014). İdeoloji ve eğitim: devlet-eğitim ilişkisine farklı bir bakış. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 81-90.
- Alexander, H. A. (2005). Ideology education. *Journal of Moral Education*, 34 (1), 1-18.
- Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İthaki Yayınları.
- Anyon, J. (2011). *Ideology and United States history textbooks in the textbook as discourse* (pp. 119-149). Routledge.
- Apple, M. W. (2017). *Cultural and economic reproduction in education: Essays on class, ideology and the state* (Vol. 53). Routledge.
- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Arphattananon, T. (2020). *Religion, ideology and education in Thailand*. In *Religious Education in Asia* (pp. 90-108). Routledge.
- Backer, D. (2020). *Ideology and education*. <http://dx.doi.org/10.17613/ssk9-aq83>
- Ballı, F. E., & Kartal, S. (2020). Eğitimin siyasal işlevi; sosyal bilgiler ders kitabı örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 36-49.
- Başkaya, F. (2024). *Eğitim Neye Yarar?* <https://www.insanokur.org/egitim-neye-yarar-fikret-baskaya/>
- Batool, K., Khan, M. A., & Janjua, S. Y. (2023). Language, Power and Ideology: A Critical Analysis of Educational Slogans in Pakistan. *Jahan-e-Tahqeeq*, 6(3), 1-28.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Brighouse, H. (2006). *On education*. Routledge.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. California: Sage Publications.
- Curd-Christiansen, X. L., & Weninger, C. (2015). *Language, ideology and education: The politics of textbooks in language education*. Routledge.
- Çabas, M. (2020). *Topyekûn harp çağında Osmanlı toplumu ve askerîleştirme süreci: Propaganda, ideoloji ve eğitim (1908-1918)* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 33-41.

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

- DeBray, E.H. (2006). *Politics, ideology and education*. Teachers College Press.
- Ekinci, E. (2013). *Atatürk döneminde Türkiye’de milli eğitim ve ideoloji* [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi].
- Ertuğrul, H. (2000). Osmanlı’dan günümüze ilköğretim sisteminin amaçlarına kronolojik bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 8, 117-122.
- Fu, W. (2021). The law of ideology interaction and the strategy of school ideology education under the environment of opening up. *Open Journal of Political Science*, 11(3), 409-418.
- Gao, H. W. (2023). Innovation and development of ideological and political education in colleges and universities in the network era. *International Journal of Electrical Engineering & Education*, 60 (2\_suppl), 489-499.
- Glesne, C. (2011). *Becoming qualitative researchers*. (Ersoy A. & Yalçinoğlu P., Çev.). Pearson.
- Grace, G. (2012). *Teachers, ideology and control* (RLE Edu N.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203126035>
- Gutok, G. L. (2019). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*. (N. Kale Çev.). Ütopya Yayınevi.
- Hagai, S., Kitamura, Y., Ratha, K. V., & Brehm, W. C. (2017). *Ideologies inside textbooks*. In *(Re) Constructing Memory: Education, Identity, and Conflict* (pp. 49-73). Brill.
- Hill, D. (2013). *Equality, ideology and education policy*. *Schooling and equity* (pp. 7-34). Routledge.
- Hill, D. (2022). Classical Marxism, ideology and education policy. *Critical Education*, 13(1), 70-82.
- Hyslop-Margison, E. J., Sears, A. M., Hyslop-Margison, E. J., & Sears, A. M. (2006). Neo-liberalism, ideology and education. *Neo-Liberalism, Globalization and Human Capital Learning: Reclaiming Education for Democratic Citizenship*, 1-24.
- İnal, K. (2004). *Eğitim ve iktidar: Türkiye’de ders kitaplarında demokratik ve milliyetçi değerler*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Kartal, S. (2018). *İktidardaki okul; eğitimin politik işlevi*. İstanbul: Pales.
- Kayaalp, F. (2015). *İdeoloji-vatandaşlık ilişkisi bağlamında 1923-1950 Türkiye’sinde sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi].
- Lim, L. (2014). Ideology, rationality and reproduction in education: A critical discourse analysis. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 35(1), 61-76.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Meyer, A. G. (2017). The impact of education on political ideology: Evidence from European compulsory education reforms. *Economics of Education Review*, 56 (1), 9–23.
- Miles, M., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA:Sage.
- Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf>
- Murray, J. (2020). Ideology, authority, and power. *Sign language ideologies in practice*, 333-352.
- Neuman, W. L., & Robson, K. (2014). *Basics of social research*. Pearson Canada Toronto.
- Ottaway, A. K. C. (2013). *Education and society*. Routledge.
- Özkan, R. (2011). Toplumsal yapı, değerler ve eğitim ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 333-344.
- Özyurt, E. (2014). *Ortaöğretimde vatandaşlık bilincinin oluşmasında T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin rolü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and policy in mental health and mental health services research*, 42, 533-544.
- Pandhiani, S. M., Memon, R. A., Qureshi, M. B., & Memon, S. (2016). Construction of cultural values and ideology in social studies textbooks: a critical discourse analytical perspective. *The Women-Annual Research Journal of Gender Studies*, 8(8), 26-39.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research and evaluation methods: Integrating theory and practice*. Bilge publications.
- Rehmann, J. (2020). *İdeoloji kuramları: Yabancılaşmanın ve boyun eğmenin güçleri* (Vol. 289). Yordam Kitap.
- Saylık, F. (2016). *Eğitim, medya ve ideoloji: eğitim kurumları reklamlarının gösterge bilimsel incelemesi* [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Shah, W. A. (2023). Nation, alterity and competing discourses: Rethinking textbooks as ideological apparatuses. *Linguistics and Education*, 78, 101250.
- Smith, K. B. (2003). *The ideology of education: The commonwealth, the market, and America's schools*. SUNY Press.
- Stevens, P., & Weale, M. (2004). Education and economic growth. *International handbook on the economics of education*, 27, 205-311.
- Şimşek, U., Küçük, B., & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ideolojik temelleri. *Elektronik Türk Çalışmaları*, 7(4), 2809-2823.
- Şişman, M. (2011). *Eğitim bilimine giriş*. Pegem Akademi.
- Taşkın, P. (2014). *Ortaöğretim okulları öğrencilerine yönelik disiplin düzenleme ve uygulamalarının çocukların temel hak ve özgürlükleri bağlamında değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tezcan, Z. (2019). *Eğitimin siyasal temelleri*, (Sönmez, V. (Edt.)), *Eğitim Bilimine Giriş* (s.289-306). Anı Yayıncılık.
- Turğut, S. (2012). *Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesi bağlamında milli eğitim ideolojisi ve öğretmen* [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi].
- Ünsal, S., & Gökdaş, A. (2020). Eğitimin işlevlerinin gerçekleşme düzeyinin öğretmen algılarına göre incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 9(4), 1133-1157.
- Wach, E. (2013). *Learning about qualitative document analysis*. [https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Learning\\_about\\_Qualitative\\_Document\\_Analysis/26442637?file=48090622](https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Learning_about_Qualitative_Document_Analysis/26442637?file=48090622)
- Wexler, P. (1982). Ideology and education: From critique to class action. *Interchange on Educational Policy*, 13(3), 53-68.
- Wringe, C. (2012). *Democracy, schooling and political education* (RLE Edu K). Routledge.
- Xu, S. (2021). Ideology and politics in junior-secondary Chinese history textbooks: Comparing two versions published in the 21st century. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 51(3), 448-468.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

- Yıldız, R. (1995). *Eğitim sistemimizin şekillenmesinde ideolojinin yeri* [Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi].
- Zajda, J. (2020). *Globalisation, ideology and education reforms: Emerging paradigms* (Vol. 20). Springer Nature.
- Zhang, Y., Yan, Y., Kumar, R. L., & Juneja, S. (2024). Improving college ideological and political education based on deep learning. *International Journal of Information and Communication Technology*, 24(4), 431-447.

### Extended Abstract

#### Introduction

It is stated that textbooks are one of the important factors that enable the production and transfer of the actions, discourses, knowledge and accumulation required in the education process in order to maintain the political order and legitimise the political system (Ballı & Kartal, 2020). In general, it is claimed that the courses taught help students develop in affective, cognitive and psychomotor areas, but in fact, the formation of the current ideology and culture is provided on the thoughts of individuals (Fu, 2021). The ideological ideas that are imposed through the official and hidden dimensions of the existing curriculum in education affect the roles and actions of individuals in society throughout their education life, while nation states always try to convey their policies on economics, society and history to individuals through textbooks (Zajda, 2020). Therefore, it can be stated that none of the books in the curriculum selected to be taught in schools are objective and accidental. It is stated that the repetition of carefully selected words or sentences used in the selected textbooks, the inclusion of pictures and cartoons that evoke political ideology, and the placement of some themes in the books by being specially selected is a coding created in the minds of individuals in line with political order and power (Hagai et al., 2017). In general, textbooks can be defined as an important device that conveys values and information about political power and ideology (Özyurt, 2014).

When the literature is examined, it is found that there are studies on the political function of education, especially on the examination of textbooks (İnal, 2004; Kayaalp, 2015; Pandhiani et al., 2016; Afzal et al., 2021). The content of textbooks, which is the most important element in the education system under the control and supervision of the state, is expected to have certain meanings, indicators and signs regarding the expectations expected from individuals in raising individuals in accordance with the order of the state. It is thought that the critical elements determined in accordance with these expectations are important in terms of revealing the ways in which the political function of education is used and the wishes and expectations of the state in this direction. For this reason, the aim of the present study is to examine the achievements related to internal and external threats to the country in terms of the political function of education in the History textbook, which is taught in the 11th grade at the secondary education level by MoNE and edited by Ahmet Yılmaz and Mehmet Koyuncu.



## Method

In this study, the document analysis method, which is one of the qualitative research techniques recommended for the systematic analysis of written documents (Wach, 2013), was used to examine the learning outcomes in the textbook. Document analysis involves reading, questioning and evaluating the printed or electronic sources related to the phenomenon to be researched (Bowen, 2009). In accordance with the purpose of the study, the History and History of Revolution and Kemalism textbooks taught in the 9th, 10th, 11th and 12th grades at the secondary education level were examined according to their current content, and it was determined that the 11th grade History textbook had more intensive content in terms of the examination of achievements related to internal and external threats to the country and ideological approaches compared to other grade levels. In addition to the preliminary examination, the fact that the curricula and achievements of the social sciences courses taught at each grade level of the secondary education level were examined, that it does not contain private publications as a textbook taught by the state, that the opinions of the teachers who teach History, History of Turkish Revolution and Kemalism courses working in schools affiliated to the Ministry of National Education were consulted, and that ideological descriptions can be included more in terms of content were decisive in the selection of this material.

In order to collect the data, firstly, the main titles and units in the textbook were read and analysed. After the preliminary examination, sentences, words and visually meaningful pictures reflecting the political function of education in accordance with the aim of the study were identified and appropriate codes were created for these expressions. As a result of the codes obtained, appropriate categories were formed and themes were obtained and tabulated by organising the categories related to each other. Expert opinion was sought in line with the second coder regarding the codes, categories, themes and tables created as a result of the analysis. The comparison of the prepared tables and data was made with the other researcher and the final version was finalised by making necessary arrangements and simplifications in the data.

## Result and Discussion

According to the findings obtained in the research It can be said that the spirit of unity and solidarity within the Ottoman state was disrupted and the spirit of independence and nationalism emerged in line with the structures and organisations related to the nation-state understanding in other countries. At the same time, it is tried to teach how the opposing groups that can disrupt social unity serve in the context of 'others' and how the results of the actions of these groups pose a danger within the scope of 'us'. As a matter of fact, Anyon (2011) argues that for social unity and solidarity, the consciousness of 'us' is tried to be implanted in the ideological sense. It is explained how the superiority, dominance, sovereignty, sovereignty, diplomacy applied by the Ottoman state in terms of its lands, borders, resources and location have changed in line with the ambitions of other states. On

## 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Ülkeye Yönelik İç ve Dış Tehditlerin Eğitimin Siyasal İşlevi Açısından İncelenmesi

the other hand, it is stated that the alliances and alliances formed throughout the world have created a race and competition in the understanding of war and colonialism, and that other states have eyes on the Ottoman lands and desire to be shared, and references such as 'not being left alone' and 'taking a side' are made to the Ottoman state.

When the categories related to internal threats are analysed, the concepts such as 'additional taxes on the people', 'devaluation of the currency', 'inflation', 'hardship' and 'dissatisfaction' are used to emphasise that trust in the state has been shaken and order has been disrupted. In the category of military factors, the use of expressions such as 'servitude', 'power', 'demobilisation', 'ulufe', 'obedience' and 'fear of the sultan' due to the disorders in the military system in the Ottoman state led to indiscipline, conflicts and deterioration in the army structure. Social and cultural context Although the limitations of the facilities used by the state in the Ottoman period are mentioned, the direct statements include concepts such as 'education, health, transport, infrastructure and security', which, according to Zhang et.al. (2024), suggest that these facilities were used to impose the ideology of the legitimate authority on the society. At the same time The inclusion of the interventions of internal and external dynamics in the sovereignty of the nation and the consequences of these situations in the textbooks plays a critical role in the acquisition of the ideology that individuals should have against the negative practices in history at a young age.